

Ганніченко Тетяна Анатоліївна, викладач кафедри іноземних мов Миколаївського державного аграрного університету. Коло наукових інтересів: формування комунікативної компетенції студентів нефілологічних спеціальностей у процесі вивчення української та англійської мов за професійним спрямуванням.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ МАЙБУТНІХ ЕКОНОМІСТІВ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНОЇ ГРИ В ПРОЦЕСІ МОВНОЇ ОСВІТИ

У статті визначено та обґрунтовано психолого-педагогічні умови формування комунікативної компетенції майбутніх економістів засобами дидактичної гри в процесі мовної освіти.

In the article the psychological and pedagogical conditions of formation of communicative competence of future economists with means of didactic game in the process of their language education are determined and proved.

Економічний розвиток держави, рівень життя в суспільстві залежить багато в чому від здатності громадян цієї держави до ефективної професійної діяльності. Динамічний розвиток сучасних технологій, необхідність економічних реформ потребує від системи освіти, серед іншого, підготовки висококваліфікованих фахівців економічного профілю.

Пріоритетним завданням вищої освіти в Україні є формування компетентної особистості здатної конкурувати на світовому ринку праці. Компетентна людина має володіти певними компетенціями, головною серед яких є комунікативна компетенція. Саме через комунікативну компетенцію здійснюється формування всіх інших компетенцій індивідуума, в тому числі, і професійної компетенції.

У документах, що регламентують мовну освіту, серед яких Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти, Концепція державної мовної політики, концепції з мовної освіти та освітньо-професійні

програми підготовки бакалавра і магістра наголошується, що формування комунікативної компетенції є головною метою мовної освіти майбутніх фахівців. Поняття мовної освіти включає вивчення української (державної) мови, мов національних меншин, іноземних мов. Мовна освіта майбутніх економістів базується на вивченні української та іноземних мов за професійним спрямуванням. Серед гострих проблем, які потребують вирішення, існує проблема слабого володіння українським діловим мовленням, незадовільні знання з іноземної мови за професійним спрямуванням. Для формування загальної та професійної комунікативної компетенції потрібно підвищити дієвість мовних курсів («Українська мова за професійним спрямуванням» та «Іноземна (англійська) мова професійного спрямування») у студентів – майбутніх економістів. З цією метою за проведеним нами дослідженням доцільно використовувати дидактичні ігри: мовні і комунікативні

(рольові та ділові). Оптимальне поєднання традиційних методів та ігрової методики робить навчальний процес цікавим і ефективним.

У зв'язку з цим, питання психолого-педагогічних умов формування комунікативної компетенції засобами гри під час вивчення мов – української мови (за професійним спрямуванням) та іноземних мов (англійської) майбутніми економістами є достатньо актуальним. Отже, *метою* нашої статті є визначити психолого-педагогічні умови формування комунікативної компетенції засобами гри в процесі мовної освіти.

Під «педагогічними умовами» ми розуміємо взаємо-обумовлене функціонування в різних поєднаннях елементів освітнього середовища, що, впливаючи на психологічні процеси особистості, забезпечує досягнення педагогами поставленої мети (В.О. Сластьонін, М.І. Філіппенко та ін.) [7]. Формування комунікативної компетенції в процесі мовної освіти, а саме на заняттях з мов за професійним спрямуванням буде ефективним, на нашу думку, за таких педагогічних умов:

1) здійснення навчання на засадах компетентісного, особистісно-орієнтованого та комунікативного підходів;

2) підсилення мотивації та інтересу до майбутньої професійної діяльності шляхом використання рольових та ділових ігор;

3) впровадження ефективних методів активізації навчально-пізнавальної діяльності, а саме методу дидактичних ігор;

4) моделювання ситуацій професійного спілкування під час дидактичних ігор.

Навчання мов здійснюється у контексті компетентісного підходу, ґрунтуючись на принципах особистісно-орієнтованого навчання. Особистісно-орієнтоване навчання здійснюється за таких *психолого-педагогічних умов* (за І.С. Якіманською):

- метою навчання є розвиток пізнавальних здібностей учня (студента), максимальне розкриття його індивідуальності;
- навчання, як заданий норматив пізнання, переакцентується на навчання як процес;
- навчання розуміється як суто індивідуальна діяльність окремої людини, направлена на перетворення соціально-значимих зразків засвоєння, заданих у навчанні;
- суб'єктність учня (студента) розглядається не як «похідна» від навчальних дій, а властива йому від початку;
- при конструюванні і реалізації освітнього процесу повинна бути проведена робота з виявлення суб'єктного досвіду кожного учня (студента) і його соціалізація;
- засвоєння знань з мети перетворюється на засіб розвитку учня (студента), що враховує його можливості та індивідуально-значимі цінності [10].

У контексті особистісно-орієнтованого підходу компетенція – це сукупність взаємозалежних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що відносяться до певного кола

предметів і процесів, та необхідних для якісної продуктивної діяльності щодо них [9].

Формування компетентної особистості тісно пов'язане з концепцією розвитку особистості. На думку А.В. Петровського та М.Г. Ярошевського, існує два *підходи у концепції розвитку особистості*:

1) психологічний – те, що наявне в особистості й те, що може бути сформоване в певній соціальній ситуації розвитку;

2) педагогічний – що і яким чином повинно бути сформовано, щоб особистість відповідала соціальним вимогам [5].

Згідно з цією концепцією, проаналізуємо психологічні механізми та педагогічні умови формування комунікативної компетенції особистості засобами гри.

Як ми вже зазначали, формування компетенцій і, особливо комунікативної компетенції, нерозривно пов'язане з концепцією розвитку особистості. Важливим теоретико-методологічним підґрунтям для педагогічних досліджень є положення про розвиток і формування особистості в ігровій діяльності, про значення ігрового навчання в підготовці особистості до життя і праці. Ігрове навчання може виступати як самостійний тип навчання, заснований на моделюванні різних сторін конкретної професійної діяльності, яка орієнтована на професійне становлення майбутнього спеціаліста.

В основі ігрової діяльності лежить спілкування. Соціальна психологія у формуванні особистості одним із ключових понять називає спілкування, тому що саме у спілкуванні здійснюється сприйняття і розуміння людьми один одного тощо [3]. У психології спілкування розглядається як вид діяльності, необхідною ланкою якого виступає мовленнєвий компонент (мовленнєва діяльність). Психологи розглядають мовлення як вищу психічну функцію і мовленнєву діяльність як одну з форм взаємодії людини з оточуючими і пізнання дійсності.

Варто зазначити, що спілкування як діяльність відображує соціально-психологічні взаємозв'язки між людьми, тісно пов'язане з пізнавальною діяльністю, емоційно-чуттєвою сферою, мотивами, внутрішніми і зовнішніми потребами, комунікативними ситуаціями, пізнавальними інтересами, вольовими зусиллями, здібностями, вміннями та навичками комунікативної діяльності, що є надзвичайно важливими психологічними механізмами формування комунікативної компетенції засобами дидактичної гри.

Спілкування виникає для налагодження зв'язків між людьми і спричинене потребою у сумісній діяльності. *Емоції* виникають як результат задоволення або незадоволення потреб, а також направляючи діяльність людини, зокрема, і пізнавальну діяльність. Під час гри використовуються не лише інтелектуальні можливості студента, а й його емоції.

Для досягнення поставленої мети, бажання і схильності недостатньо, як відзначає психолог О.М. Леонтьєв, необхідний ще й об'єкт, який,

відповідаючи потребі, став би спонукати до діяльності, надав би їй певної спрямованості, тобто необхідний мотив [3]. Інакше кажучи, *мотив* – «унаочнена потреба», проте предмети потреби можуть бути різними.

За визначенням Т.С. Кудріної, *потреба* – це нестаток суб'єкта в чомусь конкретному, а *мотив* – обґрунтування рішення задовольнити або не задовольнити зазначену потребу в даному об'єктивному та суб'єктивному середовищі [6]. Перш ніж потреба спричинить дію, особистість переживає складний психологічний процес мотивації, який полягає в усвідомленні тією або іншою мірою суб'єктивної й об'єктивної сторін потреби та дії, спрямованої на її задоволення. Мотивом може стати лише усвідомлена потреба і лише в тому разі, якщо задоволення цієї конкретної потреби, багаторазово проходячи через етап мотивації, безпосередньо переходить у дію [6].

Процес розвитку професійних мотивів відбувається безпосередньо в навчальній діяльності з виникненням *інтересів*. За визначенням А.В. Петровського, *інтерес* – це вид мотивів, емоційний прояв пізнавальної потреби людини [4].

Важливим елементом динамічних характеристик спрямованості особистості студента є *пізнавальні і комунікативні інтереси*, що викликають активну розумову діяльність і вимагають володіння певними мовними засобами.

Ставлення до майбутньої професії є однією із психологічних умов формування *професійних інтересів* у майбутніх фахівців. Практика показує, що саме під час дидактичної гри, де розігруються ситуації майбутньої професійної діяльності, у студентів виникає стійкий інтерес до професії, усуваються психологічні перепони до виконання різного роду завдань, підвищується самостійність.

Показниками самостійності в навчально-пізнавальній діяльності студента можуть служити: активність роботи на заняттях, систематичність у роботі, прагнення до завершеності всіх видів діяльності.

Самостійне просування в пізнанні навіть за наявності прагнення до формування і оволодіння комунікативними навичками спілкування, певною системою лінгвістичних знань може не відбутися, якщо студент не зробить певного волевого зусилля для його досягнення. Тому волевий компонент, в основі якого лежить внутрішня готовність студента і його здатність до мовленнєвого спілкування, є невід'ємною частиною навчання студентів.

Процес пізнання неминує пов'язаний з подоланням різних труднощів, це вимагає цілеспрямованої і свідомої регуляції особистістю своєї пізнавальної діяльності.

У формуванні комунікативної компетенції, крім вищезазначених чинників, важливу роль відіграють також інтелектуальні здібності індивіда, сформовані вміння та навички.

Здібності – це індивідуальні особливості особистості, що є суб'єктивними умовами успішного здійснення певного роду діяльності. Здібності не

обмежуються наявними в індивіда знаннями, вміннями, навичками.

Академік Л. Щерба вказуючи на загальноосвітнє значення мов, зазначав, що для розвитку розумових здібностей студентів навчання мов має першочергове значення.

Пізнавальна діяльність особистості забезпечується наявністю трьох груп умінь: інтелектуальних, загальнонавчальних і спеціальних (предметних). Інтелектуальні вміння є провідними, оскільки забезпечують набуття і переробку інформації, впливають на розвиток пізнання в цілому [1].

Навичка – доведене до автоматизму вміння вирішувати той або інший вид завдань. Кожний новий спосіб дії, протікаючи спочатку як певна, самостійна, розгорнена і свідомо дія, потім у результаті багатократних повторень може здійснюватися уже як автоматично виконуваний компонент дії [8].

За свідченням психологів, *навички* активізують мотиви, посилюють їх вплив на поведінку; у свою чергу, від сили мотиву залежать швидкість та стійкість засвоєння навичок. Дидактичні ігри допомагають активізувати, закріпити, проконтролювати і скоректувати формовані знання, мовні вміння і навички учнів/студентів [6].

Підсилення мотивації та інтересу до майбутньої професійної діяльності шляхом використання дидактичних ігор (рольових та ділових ігор, комп'ютерних ігор) є однією з педагогічних умов формування комунікативної компетенції. Щоб використання дидактичних ігор було найефективнішим, необхідна певна послідовність у вживанні різних видів ігор на всіх етапах навчання. З цієї метою на заняттях з мов використовуються на початковому етапі – рольові ігри, а далі – ділові.

Отже, ми визначаємо дидактичну рольову гру як модель групової взаємодії в умовах вирішення комунікативного завдання на основі уявної ситуації і дії, яка розвивається спонтанно. Рольова гра є засобом навчання, що посилює мотивацію до отримання знань, розвитку вмінь та навичок спілкування, тобто є однією з психолого-педагогічних умов формування комунікативної компетенції спеціаліста.

Як ми вже зазначали вище, психолого-педагогічною умовою формування комунікативної компетенції (особливо професійної) є моделювання ситуацій професійного спілкування під час дидактичних ігор. Аналіз науково-методичної літератури та досвід роботи свідчить, що з метою формування професійної комунікативної компетенції на заняттях з мов доцільно вживати ділові ігри.

Так за нашою методикою на заняттях з української мови за професійним спрямуванням в експериментальних групах проводилися дидактичні (ділові) ігри після закінчення кожного модулю, а в контрольних групах модуль закінчувався про-веденням семінару та творчим завданням (підготовка рефератів, проектів) і тестом. Враховуючи обмежений обсяг часу на дисципліну

(один семестр), підготовка до гри займала 2 години самостійної роботи, а проведення гри складало одне практичне заняття (2 години).

У кінці кожного модулю були проведені ділові ігри: «Мова і професія» (модуль I), «Фінансова перевірка діяльності підприємства» (модуль II), «Як отримати роботу» (модуль III). У кінці курсу «Українська мова (за професійним спрямуванням)» була проведена підсумкова гра на зразок «Що? Де? Коли?», в якій студенти відповідали на поставлені запитання, отримуючи очки (бали).

Обсяг часу для навчання іноземної (англійської) мови за професійним спрямуванням складає чотири семестри, тому підготовка і проведення гри займали від 2 до 6 годин навчального часу і самостійної роботи. Після закінчення модулю I «Мова повсякденного спілкування: життя студента.» (I-II семестри) ми проводили ділову гру, аналогічну гру з української мови «Професія менеджера підприємця». Також при вивченні цього модулю проводилися рольові ігри (обсяг часу – 40 хвилин на кожну гру): «Сім'я обговорює проблеми», «Що? Де? Коли?» про різні події за робочий день», «Круглий стіл для гостей (традиції святкування)», «Брейн-ринг: для знавців ділових листів», «Презентація університету і факультету», «Телепередача: історія міста, видатні особистості і т. ін.», «Екскурсія по місту», «Пишемо статті до газети «Агросвіт» на тему «Моє господарство».

Після закінчення модулю II «Країнознавчі аспекти у професійному мовленні» (III семестр – 44 години) ми проводили дидактичні ігри: «Брейн-ринг: Економіка», «Екскурсія по Києву», «Як розпочати бізнес», «Збори Ради директорів», «Фахівці про стан с/г України», «Англійські фермери про свій досвід – українським аграріям», «Акули бізнесу: (пропозиції щодо відкриття с/г підприємства)», «Круглий стіл фахівців КСП».

У кінці курсу навчання дисципліни «Англійська мова професійного спрямування» (модуль III «Мова і професія» – IV семестр) нами була проведена підсумкова ділова гра: «Міжнародна наукова конференція: економічний стан в Україні і Великобританії, проблеми і перспективи».

Крім того, для підвищення мотивації студентів до засвоєння тем із фонетики, лексики і граматики української та англійської мов за професійним спрямуванням проводилися невеликі за обсягом часу мовні ігри (20-40 хвилин).

При вивченні фонетичних особливостей мови ми використовували гру «Вгадайте звук»: викладач або студент називає слова, у яких зустрічається один і той же звук, а інші відгадують його.

При вивченні окремих граматичних тем ми використовували у своїй роботі дидактичну гру «Брейн-ринг», також викликала цікавість у студентів гра «Вікторина» на закріплення матеріалу з норм української мови та при вивченні граматичних тем. Під час опрацювання тем, пов'язаних з вивченням ділових паперів та вимог до їх

укладання, ми використовували дидактичну гру: «Відновіть текст». Пожвалювала процес навчання під час вивчення ділової документації дидактична гра: «Знайдіть назву». У ході гри група студентів ділилася на дві підгрупи: одна підгрупа отримувала зразки документів без назв, а інша багато назв. Перша підгрупа розповідала про що текст, а друга пропонувала назву до нього, обґрунтовуючи свій вибір.

При вивченні фахової термінології ми використовували гру «Поле чудес». Під час роботи із формування комунікативної компетенції на заняттях з мов за професійним спрямуванням у студентів економістів перед нами постала проблема, що разом з необхідністю засвоєння спеціальної термінології (що є переважно іншомовного походження) відсутні новітні навчальні матеріали, зокрема, англо-український словник економічних термінів за напрямом «Облік і аудит». Це спонукало нас до створення відповідного словника, який став у нагоді для використання на заняттях з англійської та української мов за професійним спрямуванням, зокрема, і під час проведення дидактичних ігор.

Курс навчання мов за професійним спрямуванням з використанням дидактичних ігор показав, що засвоєння знань стало внутрішньою потребою учасників гри, адже в процесі розв'язання професійних завдань студенти відчули, що рівень їх знань недостатній, необхідні нові знання, вміння та навички. Як результат, зросла мотивація студентів до навчання, створилися необхідні психологічні передумови до підвищення професійного рівня.

Таким чином, моделювання ситуацій професійного спілкування під час дидактичних ігор як психолого-педагогічна умова формування комунікативної компетенції на заняттях з мов у майбутніх економістів здійснило:

1. Взаємозв'язок професійної і змодельованої ігрової професійно-орієнтованої діяльності.

2. Цільову спрямованість на реалізацію розвитку професійного мислення студентів засобами української мови (за професійним спрямуванням) та англійської мови: кмітливості, логічності, уяви, самостійності, динамічності, інтелектуальної витривалості, продуктивності й творчості, змагальності й на їх основі набуття емоційно-ціннісного досвіду і вирішення конфліктних ситуацій, досвіду емоційно-оцінної власної діяльності та самоствердження.

3. Засвоєння професійної термінології, стильових ресурсів та етикетних формул через мотиваційно-спонукальну функцію ділової гри.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що визначені нами психолого-педагогічні умови забезпечують формування комунікативної компетенції майбутніх економістів засобами дидактичної гри. Перспективним вважаємо комплексне використання ділових ігор паралельно на заняттях з мов і з фахових дисциплін із метою формування комунікативної професійної компетенції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаревская Е.В. Целостное основание личностно-ориентированного воспитания // Педагогика. – 1995. – № 4. – С. 29-36.
2. Концепція мовної освіти в Україні. Текст / О.М. Біляев, М.С. Вашуленко, В.М. Плахотник // Рідна школа. – 1994. – № 9. – С. 71-73.
3. Леонтьев А.Н. Проблемы развития психики. – М.: МГУ, 1981. – 584 с.
4. Петровский А.В. Возрастная педагогическая психология. – М.: Просвещение, 1979.
5. Психология // Словарь / Под ред. А.В. Петровского, М.Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.
6. Психологія: Підручник / Ю.Л. Трофімов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; за ред. Ю.Л. Трофімова. – 2-ге вид., стереотип. – К.: Либідь, 2000. – 558 с.
7. Слостенин. Педагогическое образование как объект эвристического моделирования. Межвузовский сб. научных трудов. – М.: Прометей, 1991. – С. 3-6.
8. Ходжава З.И. Проблема навыка в психологии. – Тбилиси, 1960.
9. Хуторской А.В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций // Интернет-журнал «Эйдос». – 2005. – 12 декабря. <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.htm>.
10. Якиманская И. Личностно-ориентированный урок // Директор школы. – 1998. – № 2.